

Bijlage

Onder de pannen zonder gas? Woningeigenaren en hun afwegingen voor aardgasvrije alternatieven

Anja Steenbekkers
Samantha Scholte

1. Expert-interviews en thema's voor scenario's.....	3
2. Ontwikkeling van scenario's en narratieven	4
3. Opzet en aanpak focusgroepen	7
4. Analyse	11
Referenties	12

Omdat er nog maar beperkt inzicht is in hoe burgers de transitie naar aardgasvrij wonen ervaren, hebben we een kwalitatieve studie opgezet. Met deze benadering beogen we beter zicht te krijgen op de aspecten die in de beleving van burgers komen kijken bij deze omslag, enerzijds om handreikingen te bieden aan beleidsmakers die maatregelen rond de warmtetransitie instigeren; anderzijds om voeding te geven aan kwantitatieve dataverzameling over elementen die conceptueel belangrijk kunnen zijn voor de monitoring van de duurzaamheidstransitie in het algemeen. Een kwalitatieve benadering heeft het voordeel dat je uitgebreid met mensen in gesprek kan gaan, waardoor je als onderzoeker dichtbij de leefwereld van onderzoeksdeelnemers kunt komen. Het geeft ook ruimte om in te gaan op motieven voor gedrag en achterliggende denkbeelden en waarden.

We hebben gekozen voor dataverzameling onder woningeigenaren via focusgroepen, aangezien de groepsdynamiek ruimte geeft voor interactie, waardoor deelnemers uitgenodigd worden hun antwoorden toe te lichten en op elkaar te reageren. Voor de opzet en uitvoering de focusgroepen hebben we samengewerkt met I&O Research.

Het abstracte en toekomstige karakter van de energietransitie vormt een uitdaging in het voeren van een gesprek hierover. We veronderstellen een flink verschil in het kennisniveau op dit terrein tussen deelnemers in de groep. Om deze reden hebben we deelnemers eerst kort 'blanco' bevraagd over hun kennis over en eerste associaties met aardgasvrij wonen. Daarna hebben we op gezette moment tijdens de focusgroep gerichte informatie ingebracht, waaronder scenario's (zie verder kopje gespreksopzet).

1. Expert-interviews en thema's voor scenario's

Om de discussie over aardgasvrij wonen te faciliteren, hebben we in de focusgroepen ervoor gekozen scenario's te gebruiken. Toekomstbeelden, ofwel scenario's, worden doorgaans gebruikt om mogelijk en/of wenselijk geachte toekomst in kaart te brengen en te bediscussiëren. In de handreiking 'Scenario's maken voor milieu, natuur en ruimte' geeft het PBL (2013) verschillende manieren weer waarop scenario's kunnen worden ontwikkeld, afhankelijk van het doel en de doelgroep van het onderzoek. Sterk exploratieve *omgevings*-scenario's passen het best bij ons doel: we willen deelnemers niet zo zeer laten praten over hoe een wenselijke toekomst tot stand te brengen, maar hen juist laten reflecteren op de consequenties die verschillende mogelijke toekomst met zich mee brengen.

We hebben ervoor gekozen om toekomstbeelden te ontwikkelen op basis van literatuur onderzoek en interviews met experts in verschillende disciplines. We hebben deze input gebruikt om zelf voeling te krijgen met de problematiek en kennis te vergaren over de heersende opvattingen over mogelijke oplossingsrichtingen en de rol die men voorziet voor burgers. Vervolgens hebben we deze toekomstbeelden in narratieven gegoten om deze als instrument in de focusgroepen te benutten.

Om tot plausibele verhaallijnen voor de scenario's te komen zijn we op zoek gegaan naar de factoren die de uitkomst van een bepaald scenario sterk bepalen. We hebben daartoe 7 experts in verschillende disciplines geïnterviewd (zie tabel 1). Voor deze interviews hebben we een gespreksleidraad samengesteld, die we zo nodig voor elk gesprek hebben aangepast om aan te sluiten bij de expertise van de geïnterviewde. Alle gesprekken zijn opgenomen, uitgetypt en vervolgens geanalyseerd op belangrijke thema's.

Uit de gesprekken met experts kwamen, in antwoord op de vraag welke factoren belangrijk zijn bij het realiseren van de aardgastransitie en wat deze voor bewoners zal betekenen, de volgende thema's naar voren: betaalbaarheid; controle en keuzevrijheid; onzekerheid over alternatieven; participatie; samenwerken; solidariteit; vertrouwen.

Tabel 1
Geïnterviewde experts

1.	dr. M.J. Arentsen, Universiteit van Twente
2.	prof. dr. H. van Lente, Universiteit van Maastricht
3.	prof. dr. ir. M.B.A. van Asselt, Onderzoeksraad voor Veiligheid, Universiteit van Maastricht ir. arch. B.M.L.D. Renier, (voorheen) Onderzoeksraad voor Veiligheid.
4.	drs. Saskia Buitelaar, Platform 31
5.	drs. S. van Polen, Planbureau voor de Leefomgeving
6.	drs. Casper Tigchelaar, ECN part of TNO drs. Margriet van Lidth de Jeude., ECN part of TNO
7.	prof. dr. ir. A.G. Bregman, Rijksuniversiteit Groningen, Instituut voor Bouwrecht mr. J.J. Karens, Rijksuniversiteit Groningen, Instituut voor Bouwrecht

2. Ontwikkeling van scenario's en narratieven

Het creëren van omgevingsscenario's heeft een aantal keuzes, met name rondom het aantal scenario's, de verschillende tijdsperioden, en de belangrijke (onzekere) factoren die de richting van de toekomst bepalen. We hebben er voor gekozen voor dit onderzoek 4 narratieven te ontwikkelen, waarbij het eerste uitgaat van de status quo (ofwel de nu-situatie) en de overige drie een bepaald toekomstbeeld anno 2030 weergeven. Op basis van eerdergenoemde factoren en de literatuur zijn we gekomen tot een scenario-opzet, waarbij de status quo is dat er onzekerheid is over alternatieven voor aardgas. Dit sluit het best aan bij de huidige situatie waarbij nog veel onduidelijkheid bestaat over hoe de transitie naar aardgasvrij wonen moet worden ingevuld. De overige scenario's zijn samengesteld door te beredeneren welk van de factoren het meest onzeker (ze kunnen nog meerdere kanten op) en belangrijk zijn, en op die wijze verschillende uitkomsten van de scenario's kunnen bepalen.

We hebben ervoor gekozen de thema's participatie en solidariteit centraal te stellen in onze scenario's. We kiezen voor participatie omdat de invulling van de transitie naar aardgasvrij wonen sterk afhankelijk is van de medewerking van burgers. Hoewel de overheid steeds meer waarde hecht aan de participatie van burgers (Rijksoverheid 2017), is de mate waarin burgers daadwerkelijk mee mogen bepalen hoe de energietransitie eruit komt te zien nog niet evident. Participatie kent op die manier verschillende vormen: in sommige gevallen krijgt (en/of eist) een actieve groep burgers van meet af aan inspraak bij het besluitvormingsproces, terwijl in andere gevallen de gemeente eerst zelf de koers bepaalt en burgers pas op een later moment de mogelijkheid geeft zich hiermee te bemoeien. In de studie 'Burgerparticipatie in de warmte transitie' van Platform31 wordt daarom gerefereerd naar 'hiërarchische sturing' of 'netwerk sturing' van de gemeente (Buitelaar en Heeger 2017). Daarnaast hangt de vorm van participatie ook sterk samen met de controle en vrijheid die

burgers krijgen met betrekking tot de keuzes die zij voor hun woning maken. Voor ons onderzoek is het interessant om meer te weten te komen over hoe burgers zelf tegen verschillende vormen van participatie aankijken.

Het thema solidariteit koppelen we aan *het type oplossingen* waarvoor wordt gekozen. Hiermee doelen we niet alleen op de technologische invulling van de transitie naar aardgasvrij wonen; er zijn immers bekende alternatieven voor aardgas (biogas, warmtenet of warmtepomp), die meer of minder geschikt zijn als individuele c.q. collectieve oplossing. Onzeker is echter op basis waarvan een preferente technologie voor een wijk wordt gekozen, de manier waarop deze technologieën moet worden geïmplementeerd en aan welke maatschappelijke randvoorwaarden zij moeten voldoen. Wanneer wordt voor welke technologie gekozen? Bij wie is het beheer daarvan in handen? Hoe worden de kosten verdeeld? Zulke vragen kunnen niet via een financieel-technische analyse worden beantwoord, maar zijn afhankelijk van normen en waarden. We veronderstellen daarom dat het beleid dat op deze vragen antwoorden moet bieden ook gekoppeld is aan wereldbeelden. We maken in onze studie een onderscheid tussen een individualistisch wereldbeeld en een egalitair wereldbeeld. Dit komt overeen met reeds uitgevoerde scenario studies, zoals die uitgevoerd voor het IPCC (2000) en de Duurzaamheidsverkenning van het RIVM (2004), die op basis van het culturele model van Thompson et al. (1990) ook onderscheid maken tussen individualisme en egalitarisme. Deze twee wereldbeelden geven sterk invulling aan de wijze waarop wij onze samenleving inrichten; staat daarbij het belang van het individu centraal of die van de gemeenschap? Hoe solidair zijn we met elkaar? Hoeveel nadruk leggen we op efficiëntie? Deze vragen raken ook sterk aan de manier waarop kosten van de transitie worden verdeeld en welke rol overheid, markt en burgers vervullen in het beheer van hun woonomgeving.

Uitgaande van de thema's participatie en solidariteit kwamen we tot drie narratieven waarin ook alle drie alternatieven voor aardgas een rol spelen (zie tabel 2). De eerste was 'Gemiste kans in 2030', waarin een bewoner er in eerste instantie van afziet om een aansluiting voor een collectief warmtenet te bekostigen en zich in een later stadium gedwongen ziet om van het aardgas af te gaan. In 'Gelukkig op groengas' wordt de situatie geschetst van een bewoner die aangesloten wordt op biogas en, omdat hij nauwelijks kosten maakt voor de verbouwing, bijdraagt aan een landelijk fonds waarmee subsidies voor aardgasvrij wonen worden gefinancierd. Ten slotte komt in 'Collectief all-electric' een burgerinitiatief aan bod. In dat scenario hebben enkele actieve bewoners een subsidieregeling voor een warmtepomp bij de gemeente bedongen, maar is er ook een bewoonster die aan de subsidie niet genoeg heeft en voor de keuze staat om een duurzaamheidslening af te sluiten.

Om tot de narratieven van de scenario's te komen hebben we stilgestaan bij de elementen die de kwaliteit van scenario bepalen. Zoals Xiang en Clarke (2003) stellen kenmerkt een goed scenario zich door de volgende elementen:

- Ze geven een plausibele maar tegelijkertijd verrassende toekomst weer. Het element van verassing stimuleert de discussie, terwijl de plausibiliteit waarborgt dat het scenario ook als 'mogelijke' toekomst geaccepteerd wordt.
- Binnen scenario's moet er sprake zijn van een coherente verhaallijn, waarin stappen elkaar logisch opvolgen. Daarentegen moet er wel zoveel mogelijk diversiteit tussen de scenario's aanwezig zijn om ruimte te geven aan een zo breed mogelijk scala aan mogelijkheden.
- Scenario's moeten naast informatief ook *levendig* zijn. Verbeeldingskracht is belangrijk voor de discussie.

Naast de inhoudelijke invulling is dus ook de vorm waarin scenario's gepresenteerd worden belangrijk. Spraakmakende titels en visualisaties kunnen helpen door het scenario een bepaald frame mee te geven. Het is echter ook belangrijk dat scenario's de emotionele interesse wekken van de deelnemers doordat het relevant is voor hun eigen activiteiten, ervaringen en wensen. Dit maakt het belangrijk om scenario's dichtbij de beoogde doelgroep te brengen.

In onze aanpak hebben we daarom gekozen voor persoonlijke verhaallijnen waarin een fictief personage de hoofdrol speelt. Dit fictief personage woont in het jaar 2030 in een bepaalde wijk, waar bewoners en de overheid op een bepaalde manier invulling geven aan aardgasvrij wonen. We leggen de situatie uit waarin het personage zich bevindt en proberen hen na te laten denken over de dilemma's die het personage presenteert door het voorleggen van een aantal vervolgvragen.

Tabel 2

Gebruikte narratieven tijdens de focusgroepen

Narratief 1 'Onzekerheid in het nu' 'Mijn naam is Tom en ik woon samen met mijn vrouw en twee kinderen in een eengezinswoning, in een rustige wijk. Ik zit er aan te denken mijn huis beter te isoleren en een warmtepomp aan te schaffen, maar ik twijfel. Ik hoor op het nieuws steeds meer over aardgasvrije wijken, maar voor mijn eigen wijk heb ik nog geen plan gezien. Ik wil wel van het gas af. Ik vind het belangrijk voor het milieu en ik wil ook graag energie besparen. Als gas duurder wordt, gaat ook mijn energierekening omhoog. Bovendien is onze CV-ketel aan vervanging toe. Toch weet ik niet of dit het juiste moment is. Wat als een warmtepomp over 5 jaar goedkoper is? Of de gemeente toch besluit een warmtenet aan te leggen? Als ik nu investeer in een warmtepomp betaal ik misschien wel te veel. Het is ook nog niet verplicht om van het gasnet af te gaan.'
Narratief 2 'Collectief voor all-electric' 'Ik ben Anna en woon in een oude woning aan de rand van de stad. De buurt waarin ik woon is de laatste jaren erg veranderd. Er wonen nu veel meer jongeren en gezinnen die veel ideeën hebben voor de buurt, voor het groen, afvalverzameling en ook voor de energievoorziening. Ze hebben een groep opgericht, 'Duurzaam wonen', en zetten zich in voor een volledig duurzame energievoorziening van de wijk. All-electric. Ze spreken veel met de gemeente, die goed naar hun wensen luistert. Dankzij 'Duurzaam wonen' is er nu een subsidie voor onze wijk voor het aanschaffen van een warmtepomp. Maar die subsidie is voor mij niet genoeg, dus ik zou dan ook een duurzaamheidslening moeten nemen. Moet ik dat wel doen?'
Narratief 3 'Gemiste kans in 2030' 'Ik ben Sara, en ik woon samen met mijn vriend Lucas in een dorp net buiten de stad. De woningcorporatie heeft samen met de gemeente vijf jaar geleden alle huurwoningen op een laag temperatuur warmtenet aangesloten. Wij kregen toen een aanbod om mee te doen. Voor de gemeente is het natuurlijk voordelig om in een klap meerdere woningen te verduurzamen. De gemeente zou de aansluiting op het warmtenet betalen maar wij moesten wel zelf investeren om onze woning beter te isoleren. Wij hebben toen nee gezegd. Die renovatie leek me zo'n gedoe en het was niet verplicht. Nu heeft de gemeente net aangekondigd dat over 3 jaar onze wijk definitief van het gas af gaat. Er is nog maar een aantal huizen over die aangesloten zijn op het aardgas, dus het is voor de netbeheerder niet meer rendabel om het gasnet te onderhouden. De energiekosten zijn inmiddels ook flink opgelopen. We kunnen ons nog steeds laten aansluiten op het warmtenet, maar de aansluiting moeten we nu zelf betalen. En ook de isolatie van de woning. Lucas stelde voor te verhuizen, omdat het wellicht goedkoper is om een andere aardgasvrije woning te kopen dan te verbouwen.'
Narratief 4 'Gelukkig op groengas' 'Mijn naam is Paul en ik woon in de binnenstad. Van die beweging naar aardgasvrij wonen heb ik niet veel meegekregen. Bij ons heeft de gemeente besloten om onze wijk op groengas aan te sluiten. Een warmtenet aanleggen in de oude binnenstad bleek niet mogelijk. Daarnaast zouden de kosten voor isolatie en het aanschaffen van een warmtepomp te hoog oplopen. Ik ben blij dat mijn huis kan blijven zoals die is. Ik weet dat groengas slechts voor een klein deel van de woningen beschikbaar is, dus ik prijs mezelf erg gelukkig. Het

kost de meeste mensen veel geld en moeite om de woning geschikt te maken voor duurzame energie. Ik heb relatief weinig hoeven te betalen, vergeleken met de kosten die voor isolatie nodig zouden zijn geweest. Maar het voelt goed dat mijn bijdrage in een nationaal fonds terechtkomt dat bedoeld is om mensen die veel moeten betalen om aardgasvrij te wonen tegemoet te komen.'

Per focusgroep zijn naast het nu-scenario nog twee andere narratieven behandeld volgens bijgaand schema (zie tabel 3). Vanwege de tijd was het helaas niet mogelijk alle drie de toekomstnarratieven bij elke focusgroep in te brengen. Het narratief 'gemiste kansen' is maar in 2 groepen is bediscussieerd, dit kan ervoor gezorgd hebben dat dit perspectief wat minder belicht is in het onderzoek.

Tabel 3
Overzicht van besproken scenario's tijdens de focusgroepen

Scenario	groep1	groep2	groep3	groep4
	niet pilotwijk	niet pilotwijk	pilotwijk	pilotwijk
"Onzekerheid in het nu" (nu)	ja	ja	ja	ja
"Collectief all-electric" (toekomst)	nee	ja	ja	ja
"Gemiste kansen in 2030" (toekomst)	ja	nee	nee	ja
"Gelukkig met groengas (toekomst)	ja	ja	ja	nee

3. Opzet en aanpak focusgroepen

We hebben in deze studie gekozen voor het organiseren van een klein aantal focusgroepen met burgers, met het oog op een behapbare verkenning van voor burgers relevante thema's rond de transitie naar aardgasvrije wijken. Gestreefd werd naar een aantal van 8 deelnemers per focusgroep, wat door het veldwerkbureau als optimum wordt gezien om voldoende gevarieerde input te krijgen en tevens de discussies stuurbaar te houden.

We hebben ervoor gekozen ons in deze studie alleen te richten op woning-eigenaren en dus huurders buiten beschouwing te laten. We hebben deze keuze gemaakt omdat juist de groep woningeigenaren voor de wijkaanpak een belangrijke doelgroep is. In het geval van huurders worden met name de woningcorporaties geacht (Klimaatberaad 2019) de renovaties van de woningen te initiëren en voor hun rekening nemen (onder de aanname dat de verhoging van de huur gecompenseerd zou moeten worden met de voorziene verlaging van energiekosten die gepaard gaat met de verbouwing).

Woningeigenaren worden geacht zelf in actie te komen om hun woning te renoveren. Het leek ons in deze verkennende studie daarom het meest relevant ons te richten op woningeigenaren.

Voor de samenstelling van de focusgroepen hebben we rekening gehouden met diverse achtergrondkenmerken van deelnemers. Deelnemers moeten zich vrij voelen hun mening naar elkaar toe te uiten en ook voldoende raakvlakken vinden met elkaars perspectieven. Dit kan in het gedrang komen wanneer zij te veel van elkaar verschillen. Het is dus belangrijk te kijken naar welke factoren van invloed zijn op de ervaringen die men met het onderwerp heeft. Hierbij moeten we wel

opmerken dat het nastreven van homogeniteit in achtergronden niet hetzelfde is als het nastreven van homogeniteit in houdingen en meningen (zie Morgan 1996). Als iedereen dezelfde mening zou hebben, zou er immers weinig discussie tot stand komen.

Met het oog op heterogeniteit streefden we binnen elke groep naar een evenwichtige verdeling van deelnemers qua leeftijd en geslacht. Met het oog op homogeniteit kozen we voor een opzet met gesegmenteerde groepen naar opleidingsniveau (hoog versus lager opgeleid) en naar woonomgeving (wel of niet woonachtig in een pilotwijk). Met opleidingsniveau is rekening gehouden omdat uit eerdere ervaring blijkt dat bij gemixte groepen met deelnemers met zowel de laagste als de hoogste opleidingsniveaus, de laatsten het gesprek domineren waardoor laagopgeleiden onvoldoende aan het woord komen of zich niet op hun gemak voelen. Daarnaast verwachtten wij ook dat opleidingsniveau, aangezien dit sterk samenhangt met inkomen, een belangrijke rol zou spelen in de manier waarop men aan zou kijken tegen het renoveren van de woning.

Woonomgeving is een belangrijke factor, omdat sommige wijken in Nederland al geëxperimenteerd hebben met c.q. in oktober 2018 aangewezen zijn als proeftuinwijken waar bestaande woningen van het gas worden afgehaald. De veronderstelling was daardoor, dat er verschillen zouden zijn tussen bewoners van pilotwijken, die al op enige manier in aanraking zijn gekomen met het thema aardgasvrij wonen, en bewoners van andere wijken, voor wie dit thema wellicht nog helemaal niet speelt.

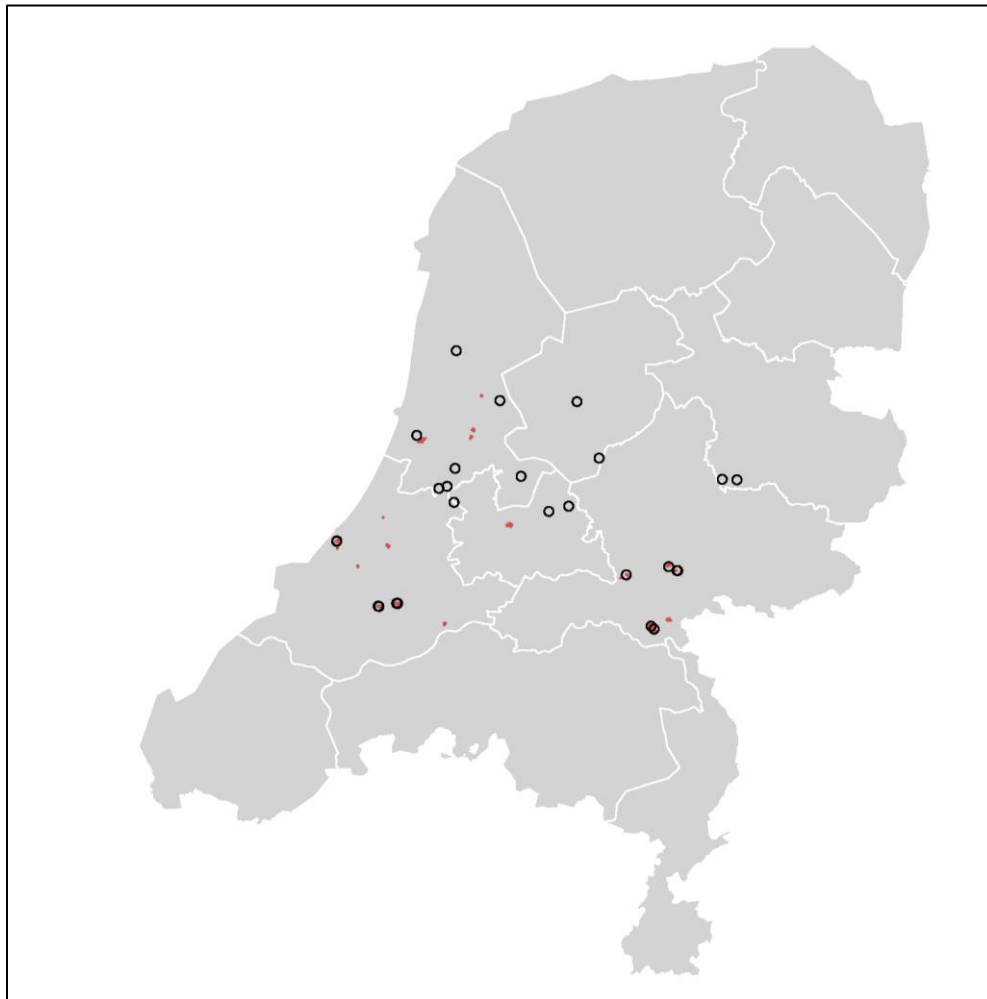
Selectie van pilot-wijken

In elk van de groepen waren bewoners uit minstens drie gemeenten aanwezig. Hoewel de keuze voor bewoners uit pilotwijken ons weinig bewegingsruimte gaf om te sorteren op grootte van gemeente, hebben we wel geprobeerd bewoners uit verschillende regio's te werven.

Kaartje 1 laat de spreiding van deelnemers aan de focusgroepen zien. Ook geeft het de locaties van de pilotwijken weer. Deze pilotwijken zijn gekarteerd op basis van de informatie die met ons is gedeeld over de proeftuin wijken die vorig jaar door het Ministerie van Binnenlandse Zaken zijn aangewezen (Ollongren en Wiebes 2018). Omdat naast deze proeftuinen ook elders initiatieven rondom aardgasvrij-wonen gaande zijn, hebben we de wijkinventarisatie uitgebreid met informatie die we op een andere manier hebben verkregen: door persoonlijke communicatie, via (openbaar beschikbare) gemeentelijke beleidsplannen en via de webpagina 'HIER verwarmt' (dat is opgezet door het HIER klimaatbureau en een verzameling weergeeft van initiatieven op het gebied van aardgasvrij wonen). Tijdens deze selectieprocedure hebben we ons uitsluitend gericht op bestaande bouw, omdat onze onderzoeksvragen zich met name richten op de *transitie naar een aardgasvrije woning*.

Kaartje 1

Spreiding van woonplek van deelnemers (zwarte rondjes) en ligging van pilot-wijken (rode vlekjes).

Werving en selectie van deelnemers

We hebben vier focusgroepen georganiseerd in samenwerking met I&O Research. I&O Research was verantwoordelijk voor de werving en selectie van deelnemers, de selectie van wijken en pilotwijken, de praktische organisatie van de focusgroepen, het modereren van de bijeenkomsten, het opleveren van geluidsbestanden en woordelijke verslagen van de bijeenkomsten en van de verantwoording van de werkwijze bij werving, selectie en uitnodiging van de deelnemers.

Na de verschillende pilotwijken in kaart te hebben gebracht, heeft I&O de postcodes die in deze wijken liggen aan hun eigen onderzoekspanel gekoppeld om te kijken of er voldoende overlap was met panelleden om daaruit deelnemers te werven. Vanwege de omvang en het aantal van de pilotwijken was de overlap erg klein. Om die reden heeft I&O alleen voor bewoners uit de 'niet-pilotwijken' gebruik gemaakt van hun panel. Voor bewoners uit de pilotwijken zijn op veldwerkers naar de betreffende wijken gestuurd om deur-tot-deur deelnemers te werven.

Bij zowel de werving van panelleden als de deur-tot-deur werving is het precieze thema van de focusgroepen niet benoemd. We hebben deelnemers van te voren dus niet laten weten dat de focusgroepen over energie of aardgasvrij wonen zouden gaan. Dit was nodig om te voorkomen dat een selecte groep met interesse voor het thema zich zou aanmelden of dat mensen zich tevoren zouden gaan inlezen op het thema en daardoor minder onbevangen aan de focusgroep zouden

deelnemen. In plaats daarvan hebben wij het onderwerp geïntroduceerd als ‘Wonen in de toekomst’ en mensen verder nog enkele vragen gesteld op basis waarvan ze geselecteerd konden worden voor de focusgroepen.

Het doel van de werving was om uiteindelijk in elke focusgroep 8 deelnemers te laten plaats nemen volgens tevoren vastgestelde criteria (gemengd qua geslacht en leeftijd, homogeen qua opleidingsniveau). In de groepen die via het panel van I&O zijn geworven is de gewenste omvang van de groep bereikt door bij die twee groepen ook een reserve deelnemer uit te nodigen (in het geval dat één van de respondenten niet was verschenen). Bij de werving in de pilotwijken was een dergelijke constructie niet goed mogelijk: ten eerste was het al lastig genoeg om volgens 8 deelnemers bij elkaar te krijgen die voldeden aan tevoren vastgestelde criteria; ten tweede zou iemand waarschijnlijk niet de moeite nemen om naar de onderzoekslocatie af te reizen om vervolgens weer terug naar huis te worden gestuurd. Uiteindelijk bestond de groep in Rotterdam uit 9 personen (omdat daar een ‘reserve’ deelnemer uiteindelijk niet terug naar huis is gestuurd) en de groep in Arnhem uit 7 personen. Deelnemers hebben een vergoeding gekregen van reiskosten en een beloning voor hun deelname.

Tabel 4 geeft een overzicht van kenmerken van de gerealiseerde groepen. Alleen in de 4^e groep was er een duidelijke oververtegenwoordiging van mannen, verder was de verdeling naar geslacht in alle groepen gelijk. De leeftijdsverdeling varieerde tussen de groepen, maar we kunnen stellen dat we zowel jongeren als ouderen hebben deelgenomen.

De beoogde homogene groepssamenstellingen qua opleidingsniveau is in groep 1 en 2 wel gerealiseerd, hoewel met 1 persoon het aandeel laag opgeleide personen veel kleiner was dan beoogd. Groep 3 en 4 zijn uiteindelijk beide gemixt midden/hoog opgeleid.

Tabel 4.
Kenmerken van (de deelnemers in) de focusgroepen

Groepen	Datum & plaats	Herkomst-gemeenten	Pilot-wijken?	Opleidings-niveau	Geslacht	Leeftijd (gem)
1	5-11-2019, Amsterdam	Aalsmeer (1), Amstelveen (1), De Ronde Venen (1), Edam-Volendam (1) Gooise Meren (1), Haarlem (1), Heerhugowaard (1), Uithoorn (1)	Nee	Laag (1) Midden (7) Hoog (0)	Man (4) Vrouw (4)	34-74 (59)
2	6-11-2019, Amersfoort	Amersfoort(2), Deventer (2), Lelystad (1), Soest (1), Veenendaal (1), Zeewolde (1)	Nee	Laag (0) Midden (0) Hoog (8)	Man (4) Vrouw (4)	21-71 (52)
3	19-11-2019, Rotterdam	Den Haag (3), Rotterdam (6)	Ja	Laag (0) Midden (3) Hoog (6)	Man (5) Vrouw (4)	23-53 (39)
4	22-11-2019, Arnhem	Arnhem(4), Nijmegen(2), Wageningen (1)	Ja	Laag (0) Midden (2) Hoog (5)	Man (6) Vrouw (1)	20-71 (52)

Gespreksopzet van de focusgroepen

Zoals eerder benoemd vormt het abstracte en toekomstige karakter van de energietransitie een uitdaging in het voeren van een gesprek hierover. We veronderstellen een flink verschil in het kennisniveau op dit terrein tussen deelnemers in de groep. Om deze reden hebben we deelnemers, nadat we hen kort ‘blanco’ bevraagd hebben over hun kennis over en eerste associaties met “aardgasvrij wonen”, op meerdere momenten voorzien van informatie: over het beleidsvoornemen (waarvoor enkele zinnen zijn gebruikt uit het de brief aan gemeenten over aardgasvrij wijken), over enkele nu relevante alternatieven voor aardgas (‘all electric’, een warmtenet, of biogas) en tenslotte narratieven over mogelijke toekomstige ontwikkelingen. De moderator heeft in alle groepen dezelfde stukken tekst voorgelezen (met uitzondering van kleine wijzigingen die naar aanleiding van onduidelijkheden in de eerste focus groep hebben plaatsgevonden). Door met korte narratieven enkele toekomstbeelden te schetsen hebben we gepoogd voor deelnemers de aardgastransitie, en de maatregelen die daarmee gepaard gaan, concreet en tastbaar te maken. Op deze manier werd het mogelijk dieper in te gaan op wat de gastransitie voor mensen zou kunnen betekenen en beter zicht krijgen op onderliggende waarden, gedragsperspectieven en op randvoorwaarden die men stelt.

4. Analyse

Van alle vier gesprekken zijn beeld- en geluidopnamen gemaakt, welke vervolgens woordelijk zijn getranscribeerd door Noto Services. Voor de analyse van de transcripten hebben we gebruik gemaakt van een codeboek, dat in samenspraak tussen twee onderzoekers tot stand is gekomen en gaandeweg het coderen interactief is uitontwikkeld. In het programma Atlas.ti hebben we de transcripten geanalyseerd door quotes te coderen op basis van het onderwerp waarover gesproken werd (bijvoorbeeld, ‘waarden voor het wonen’ of ‘eerste associaties met gas’) en op basis van inhoudelijke thema’s die specifiekere weergaven wat er over die thema’s gezegd werd. Daarbij hebben we gekeken naar welke thema’s (en subthema’s) door meerdere deelnemers in de groep en/of in verschillende groepen geventileerd werden. Ook hebben we specifiek aandacht besteed aan de vergelijking tussen de focusgroepen in de pilotwijken en de focusgroepen in de niet-pilotwijken. Dit onderzoek is niet representatief voor alle burgers in Nederland, maar de selectiemethode en de diversiteit onder de respondenten geeft wel een breed en gevarieerd beeld van de ervaringen met en de beelden en verwachtingen over de transitie naar een aardgasvrije gebouwde omgeving.

Referenties

- Buitelaar, S., A. Heeger, L. Sterrenberg (2017). *Burgerparticipatie in de warmtetransitie: Een handreiking voor beleidsmakers*. Den Haag: Platform 31.
- IPCC (2000). *Emissions scenarios*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research* (Vol. 16). Sage publications.
- Ollongren, K. en E. Wiebes (2018). *Aardgasvrije wijken*. Brief d.d. 3-4-2018 aan Colleges van B&W. Geraadpleegd 4-7-2018 via www.rijksoverheid.nl/documenten/brieven/2018/04/03/brief-aan-gemeenten-over-aardgasvrije-wijken.
- PBL (2013). *Scenario's maken voor milieu, natuur en ruimte*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Rijksoverheid (2017). *Vertrouwen in de toekomst. Regeerakkoord 2017-2021 vvd, cda, D66 en ChristenUnie*. Den Haag: Rijksoverheid.
- RIVM(2004). *Kwaliteit en toekomst: verkenning van duurzaamheid*. Bilthoven: RIVM - Milieu en Natuur Planbureau.
- Thompson, M., R. Ellis & A. Wildavsky (1990), *Cultural theory*, Boulder: Westview Press.
- Xiang, W. N., & Clarke, K. C. (2003). The use of scenarios in land-use planning. *Environment and planning B: planning and design*, 30(6), 885-909.